

Innhold

Forord	9
------------------	---

Del 1 Rettspsykiatri og sakkyndighet

Kapittel 1

Rettspsykiatri med fokus på barn	13
FNs barnekonvensjon	14
Barns rettigheter	16
Barn i straffeloven	17
Barn og psykisk sykdom.	19
Sakkyndighet med barn i fokus	20

Kapittel 2

Sakkyndighet for retten	22
Sakkyndighet med barn i fokus	22
Generelt om sakkyndighet	23
Den rettspsykiatriske erklæringen	29
Vurdering av tilregnelighet og mulig grunnlag for straffenedsettelse	30
Personundersøkelse	34
Fornærmede erklæringer	38
Barnesakkyndig utredning	40
Kvalitetssikring.	41
Den rettsmedisinske kommisjon	41
Barnesakkyndig kommisjon.	43

Del 2 Utvikling og utviklingsforstyrrelser

Kapittel 3

«Alder og modenhet»	47
Barnets indre verden.	48
Tilknytningsteori.	51

Kognitiv utvikling	56
Mentalisering	59
Barnet i verden	60
Medfødte egenskaper og risikofaktorer	62

Kapittel 4

Forståelse av rett og galt	65
Utvikling av moral	65
Moralsk tenkning	68
Nivå 1: prekonvensjonell tenkning	68
Nivå 2: konvensjonell tenkning	69
Stadium 3, de sosiale normers moral	69
Stadium 4, lov-og-orden-moral	70
Nivå 3: postkonvensjonell tenkning – det prinsipielle nivået	70
Stadium 5, sosial kontrakt	70
Stadium 6, universelle moralske prinsipper	71
Moralske handlinger	71
Moralske følelser	73
Skyld og skyldevne	75

Kapittel 5

Atferdsforstyrrelser og utviklingsforstyrrelser	78
Kort om diagnoser	78
Hva er en utviklingsforstyrrelse?	79
Psykisk utviklingshemming (ICD-10, F70–F79)	80
Utviklingsforstyrrelser (ICD-10, F80–F89)	82
Hyperkinetiske forstyrrelser (ICD-10, F90)	86
Hva er en atferdsforstyrrelse?	87

Kapittel 6

Forebygging og intervensjoner	96
Å identifisere barn i risiko	96
Forebygging og mestring	98
Forebygging	98
Mestring	99
Forebygging på ulike nivåer	100

Kommunikasjon mellom nivåene	103
Nytten av tiltak er individuelt forskjellig	104
Politiets forebyggende arbeid	104

Del 3 Barn og psykisk helsevern

Kapittel 7

Alvorlige psykiske lidelser hos barn og ungdom	109
Psykoselidelser	110
Affektive lidelser	113
Barn og rus	115
Biologi og tilregnelighet	119

Kapittel 8

Barn utsatt for vold eller overgrep	125
Barn som ofre for andre barns kriminalitet	126
Vold i nære relasjoner – familievold	127
Seksuelle overgrep mot barn	133
Posttraumatisk stresslidelse – PTSD	137
Barns troverdighet / barn som vitner	139

Kapittel 9

Frivillighet og tvang	143
Psykisk helsevernloven	143
Frivillighet er en hovedregel	145
Formell tvang	146
Fastholding som tvangsmiddel	151
Uformell tvang / opplevd tvang	152
Om medvirkning og barnets autonomi	155
Noen etiske refleksjoner	156
Nærmere om samtykkekompetanse	156
Rett til medvirkning og informasjon	159

Del 4 Barn i strafferetten

Kapittel 10

Barn som utøver vold og annen kriminalitet	163
Generelt om ungdomskriminalitet	163
Kriminelle ungdomsmiljøer	169
Push-faktorer	171
Pull-faktorer	171
Aggresjon og vold.	171
Seksuallovbrudd – barn som overgripere	177

Kapittel 11

Barn og straff	185
Hva er straff?	185
Straffelignende reaksjoner overfor barn under 15 år	189
Ungdomsstraff	194
Barn i fengsel	199

Appendiks	204
Rettspsykiatri i Norge – hvem, hva, hvor?	204
Attestforskriften	206
Kurs i sakkyndighetsarbeid.	208
Kartleggingsverktøy når observanden er mindreårig	210
Klinisk/diagnostisk vurdering	211
Voldsrisikovurdering	212
Utredning ved seksuallovbrudd	215

Litteratur	217
-----------------------------	-----

Register	224
---------------------------	-----

Forord

Mange barn og unge bryter lover og regler, men det er forholdsvis få mindreårige som begår så alvorlige straffbare handlinger at rettsapparatet finner det nødvendig å få en sakkyndig vurdering av deres tilregnelighet, dvs. om de kan holdes ansvarlig for handlingene sine dersom de er gamle nok til det. På den annen side har alle, også voksne personer som begår straffbare handlinger, en gang vært barn, og det er mange faktorer som spiller inn gjennom et barns utvikling til den voksne vi møter i dag, enten han er på den ene eller den andre siden i rettssalen. Ved å bruke tilgjengelig kunnskap om barn, utvikling og psykisk helse kan vi både forstå den enkelte lovbrøyer bedre, og forhåpentlig som samfunn legge forholdene bedre til rette for en oppvekst der færre faller utenfor og færre blir lovbrøyer. Som samfunn har vi mye kunnskap, men den er fordelt på ulike fagmiljøer som ikke alltid snakker sammen. I denne boken samles kunnskap fra ulike fagområder som til sammen utgjør det som kan kalles rettspsykiatri innen psykisk helsevern for barn og unge, men som kanskje også kan gi retning til det enda viktigere arbeidet, å forebygge barne- og ungdomskriminalitet.

Mange lover regulerer rettsforhold for barn og unge, først og fremst lov om barnevern og lov om barn og foreldre, men også pasient- og brukerrettighetsloven og psykisk helsevernloven. Disse vil bli omtalt der det er naturlig i teksten. Noen lovområder som kan ha stor betydning for barns liv, for eksempel utlendingsloven, faller utenfor denne bokens rammer.

Boken starter innledningsvis i del 1 med en kort generell gjennomgang av kunnskapsgrunnet for det rettspsykiatriske arbeidet med mindreårige og deretter en innføring i sakkyndig arbeid med barn i fokus. Del 2 tar for seg barns psykososiale utvikling. Del 3 omhandler barn i det psykiske helsevernet og barn som utsettes for andres straffbare handlinger, mens del 4 tar for seg barn i strafferetten. Informasjon om opplæring av sakkyndige og ulike utredningsverktøy som kan brukes ved vurdering av barn og ungdom, er samlet i et appendiks.

Stortinget vedtok i 2005 endringer og moderniseringer av gjeldende

straffelov av 1902. Den nye loven er planlagt å skulle tre i kraft høsten 2015, og jeg har derfor valgt å bruke ordlyden fra denne loven når jeg henviser til straffeloven i teksten. Begge utgavene er tilgjengelige på www.lovdatab.no.

Kunnskap kan i våre dager lett oppsøkes på Internett. Slik kunnskap kan likevel ikke erstatte den erfaringsbaserte, praksisnære kunnskapen. Jeg vil særlig takke Bente Uglend ved Majorstua politikammer, forebyggende avsnitt, og Kristin Tandberg ved kriminalomsorgen som har vært villig til å dele denne kunnskapen med meg. Kollega Gyri Vorren har med stor velvillighet lest gjennom manus og kommet med verdifulle innspill, og bibliotekar Ellen Bjørnstad har vært til uvurderlig hjelp med å søke opp artikler. Forlagsredaktør Mariann Bakken har stilt mange utfordrende spørsmål underveis, og sist, men ikke minst, skylder jeg stor takk til Barne- og ungdomspsykiatrisk avdeling ved Oslo universitetssykehus, som har gitt meg permisjon for å arbeide med denne boken. Eventuelle feil og mangler ved boken er mitt eget ansvar.

Oslo, april 2015

Jannike Engelstad Snoek